

# Portekiz Sanat ve Tasarımını Anlamak <sup>1</sup>

## Beyza Cennet Batır <sup>2</sup>

### ÖZ

Portekiz, zengin kültürel mirası ve sanatsal dokusuyla öne çıkan bir ülkedir. Bu makale, Portekiz'in sanat ve tasarım sahnesinin evrimini ve küresel etkileşimini anlamak amacıyla yapılan bir araştırmayı sunmaktadır. Portekiz tasarımının tarihi gelişimi, yaratıcı endüstrideki konumu ve kültürlerarası etkileşimini anlamak için akademik kaynaklar, tasarım profesyonellerinin görüşleri ve geçmiş projelerin incelenmesi yöntem olarak kullanılmıştır. Bulgular, Portekiz tasarımının Avrupa'nın kıyısında olmanın getirdiği sınırlı kaynakları en iyi şekilde kullanarak sofistike ve özgün bir estetik yarattığını göstermektedir. Kültürel etkileşimler, dilin sanatsal ifadelerdeki rolü ve tarihsel bağlam, Portekiz tasarımının eşsiz bir kimlik kazanmasına katkı sağlamıştır. Ülkenin tasarım profesyonellerini bir araya getiren kurumlar ve düzenlenen etkinlikler, sektördeki büyümeyi ve yenilikçiliği desteklemektedir. Bu araştırmanın, Portekiz tasarımının kültürel zenginliğini ve gelecekteki potansiyelini vurgulayarak, küresel tasarım sahnesindeki konumunu güçlendirmesine katkıda bulunması amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** *Sanat, Tasarım, Grafik Tasarım, Portekiz.*

## Understanding Portuguese Art and Design

### ABSTRACT

Portugal is a country characterized by its rich cultural heritage and artistic fabric. This paper presents a research study to understand the evolution and global interaction of Portugal's art and design scene. Academic sources, the opinions of design professionals, and the analysis of past projects were used as a methodology to understand the historical development of Portuguese design, its position in the creative industry, and its intercultural interaction. The findings show that Portuguese design makes the most of the limited resources of being on the edge of Europe to create a sophisticated and original aesthetic. Cultural interactions, the role of language in artistic expression, and historical context have contributed to the unique identity of Portuguese design. The institutions and events that bring together the country's design professionals support the growth and innovation of the sector. By highlighting the cultural richness and future potential of Portuguese design, this research is intended to contribute to strengthening its position on the global design scene.

**Keywords:** *Art, Design, Graphic Design, Portugal.*

<sup>1</sup> Geliş Tarihi: 04 Ekim 2023, Kabul Tarihi: 10 Haziran 2024.

<sup>2</sup> İzmir Ekonomi Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, beyza.batir@ieu.edu.tr, 0000-0002-9657-8944.

## 1. Giriş

Portekiz, Güneybatı Avrupa'da, politik tarihi, dili ve gelenekleriyle derin kültürel mirasa sahip bir ülkedir. Portekiz'in politik tarihi, güçlü bir sömürge imparatorluğundan demokratik bir cumhuriyete dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. Bu değişiklikler, sanatsal uygulamalarda ve tasarım felsefelerinde önemli izler bırakmıştır. Ülkenin tarihsel bağlamı, sanat ile politika arasındaki karmaşık etkileşimi anlamamıza olanak sağlar. Dil ve kültürel yapı, ülkelerin sanatsal ifadelerini ve tasarım anlayışlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Portekiz kültürü de yaratıcı çalışmalarda estetik ve kavramsal bir zemin oluşturulmada kullanılmaktadır. Aynı zamanda, ticaret, sömürgecilik ve göç gibi etkileşimler, Portekiz sanat ve tasarımını zengin bir çeşitlilikle şekillendiren kültürel unsurlardandır.

Portekiz tasarımı, tarihsel bağlamı, dil ve kültürel etkileşimlerin yanı sıra endüstri dinamiklerinin etkileyici birleşimiyle büyüleyicidir. Ülkenin politik tarihi, sanatsal ifadelerin ve tasarım felsefelerinin oluşumunu etkilemiştir. Dil ve kültürel etkileşimler, Portekiz sanat ve tasarımını estetik ve sembolik açıdan zenginleştirmeye katkı sağlamaktadır. Tasarımcılar için sunulan eğitim ve mesleki fırsatlar, yaratıcılığı teşvik ederek yenilikçi tasarımların ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Ülkenin güçlü üretim zincirleri ve işbirliği ağları, tasarım projelerinin gerçekleştirilmesine imkan sunarken, iç iletişim unsurları yaratıcı fikirlerin paylaşımını ve işbirliğini kolaylaştırmaktadır. Kültürel çeşitlilik ve yaratıcı potansiyel, Portekiz tasarımının etkileyici bir uluslararası varlık sergilemesini sağlamaktadır.

Portekiz, hem tarihsel mirası hem de gelecekteki potansiyeli nedeniyle sanat ve tasarım alanında küresel bir dikkat odağı

olarak konumlanmaktadır. Portekiz tasarım eğitimi, ülkenin zengin kültürel mirasını ve sanatsal geçmişini yansıtan önemli bir unsurdur. Sanat ve tasarım alanındaki uzun tarihi, tasarım eğitimini temellendirmekte ve öğrencilere benzersiz bir yaratıcı perspektif sunmaktadır. Portekiz tasarım eğitimi, grafik tasarım, endüstriyel tasarım, iç mimarlık, moda tasarımı ve görsel iletişim tasarımı gibi alanlarda uzmanlaşma imkanı sunan geniş bir disiplin yelpazesini kapsamaktadır. Çalışma programları, öğrencilere teorik bilgi, pratik beceriler, sanatsal ifade ve eleştirel düşünme yetenekleri geliştirme fırsatı sunmaktadır. Portekiz'deki tasarım okulları, öğrencilere yaratıcı bir ortamda öğrenme imkanı sağlamak için donanımlı ve deneyimli öğretim kadrolarınca desteklenmektedir. Öğrenciler, modern teknolojiler ve yenilikçi yaklaşımlarla tasarım projelerini gerçekleştirirken, geçmişin sanatsal mirasından ilham almaktadır. Tasarım eğitimi, öğrencilere estetik anlayışın yanı sıra kültürel ve sosyal duyarlılık kazandırmaktadır. Portekiz tasarım eğitimi, öğrencilerin kendi kişisel tarzlarını geliştirmelerine ve orijinal tasarımlar oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, Portekiz tasarım eğitimi, ülkenin sanatsal ve kültürel zenginliğini yansıtan yenilikçi ve ilham verici bir eğitim sunmakta ve çağdaş dünyanın ihtiyaçlarıyla uyumlu çalışmaktadır.

Bu makale, ülkenin sanat ve tasarım yolculuğunu incelemekte; ambalaj, etiket ve kitap kapağı tasarımı, tipografi gibi çeşitli medyumlar üzerinden süreci ele alarak ülkenin çeşitlilik arz eden zengin kültürel mirasını vurgulamaktadır. Aynı zamanda ülkenin yaratıcı kimliğinin ve sanatsal ifadesinin değerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Portekiz siyasi tarihinden ekonomi dinamiklerine, coğrafi özelliklerinden kültür yapısına uzanan geniş bir perspektif eşli-

ğinde, ülkenin sanatı ele alış biçimine ve özgün tasarım yaklaşımına değinilecektir. Ayrıca Portekiz'in sınırlı kaynakları kullanarak kendisini günümüz küresel sanat ve tasarım sahnesinde nasıl konumlandığı ele alınacaktır.

### Ülke Yapısı ve Siyasi Tarih

Portekiz Cumhuriyeti (República Portuguesa), Avrupa kıtasının batısında konumlanmaktadır ve coğrafi olarak yaklaşık 560 km uzunluğunda ve 215 km genişliğindedir. Portekiz, Atlas Okyanusu'nun kuzey yarımküresindeki bölümündeki Azorlar ve Madeira takımadaları ile birlikte toprak bütünlüğünü sürdürmekte; bu takımadalar ise özerk yönetime sahiptir. Ülke, tek kara komşusu olan İspanya ile İber Yarımadası'nın kuzey ve doğu sınırlarını paylaşırken, güney ve batı sınırları Atlas Okyanusu ile çevrelenmiştir. Portekiz'in başkenti Lizbon'dur. Portekiz'in yakın coğrafyasında, güneyde Fas, Cezayir, Tunus gibi ülkeler bulunurken, kuzeyde Fransa, İngiltere, İrlanda gibi ülkeler yer almaktadır.

Yüzölçümü 91.590 km<sup>2</sup>, nüfus 10 milyon 247 bin civarındadır, nüfus yoğunluğu km<sup>2</sup> başına 112 kişidir. Karşılaştırmak gerekirse, Türkiye yüzölçümü 769,630 km<sup>2</sup>, nüfus ise 85 milyon 816 bin civarındadır. Buna göre ortalama nüfus yoğunluğu km<sup>2</sup> başına 112 kişidir. Çoğunluğu oluşturan Lusitanyalı (Lusitanian) ve İberyalı (Iberian) gibi adlarla tanımlanan Portekizli nüfusun yanı sıra Brezilya, Angola, Doğu Timor gibi eski sömügelere bağlı ülkelerin yanı sıra, hemen güneyinde yer alan Kuzey Afrika ülkesi Fas'tan da ülke sıklıkla göç almaktadır (United Nations Population Division, 2023)

2010 sonrasında genç nüfusun dış ülkelere (özellikle İngiltere'ye) yoğun göçü sebebiyle ülkedeki genç nüfus üzerinde göçün

önemli bir etken olduğu, hatta 2017'de AB üyesi ülkelere İngiltere'ye göç oranlarında Portekiz'in beşinci sırada olduğu görülmektedir (Özsümer, 2017). Bunda ülkelerin coğrafi konumu da önemli bir etkidir (Henriques, 2011). Fakat ülkedeki genç nüfusun işsizlik sorunu ve daha iyi yaşam koşulları arayışı sebebiyle beyin göçü gerçekleştirilmesi; dolayısıyla aktif nüfustaki bu düşüş hükümetin yakın geçmişte göçmen politikasını güncellemesine neden olmuştur (Portuguese American Journal, 2015). Factbook 2014 göç raporuna göre nüfusun yaklaşık %20'si başka ülkelere göç ederken (Pires, Pereira, Azevedo, Santos, & Vidigal, 2014) bu oran 2022 yılında pozitif göç artışına evrilmiştir (Instituto Nacional de Estatística, 2023).

Yaklaşık iki bin yıl önce İber Yarımadası'nın Romanyalı halkları tarafından konuşulan, Latince'den türetilen ve daha sonraları Hint - Avrupa dil ailesine mensup Almanca, Flemenkçe, İngilizce gibi Cermen dillerinden etkilenerek evrimleşen, ülkenin kendine özgü dili Portekizce'nin kökenini ve etkilerini düşünerek Portekiz kültürünü anlamlandırmak gerekmektedir. Özellikle ülkenin kültürel mozaiğinde önemli bir yere sahip Mağriplilerin modern Portekizce'ye gıda, tarım ve el sanatları ile ilgili dokuz yüz civarında Arapça kökenli kelime bıraktığı görülmektedir. Dilbilimciler tarafından *suave* yani tatlı dil olarak adlandırılan çağdaş Portekizce'nin fonolojileri, İber komşuları tarafından konuşulan İspanyolca'dan daha çok, Fransızca ve Katalanca ile ortak kelime kullanılmaktadır. Afrika, Asya ve Amerika'daki beş yüz yıllık sömürge ve ticari imparatorluk inşası sayesinde Portekizce, bugün dünyanın en çok konuşulan beşinci dili olmaya devam etmektedir (Peters, 2010).

Halkın %90'ı kendisini sosyal muhafazakar olarak tanımlamaktadır ve büyük çoğunluğu Katolik Hristiyandır. Bunun yanı sıra bu coğrafyanın topraklarında uzun süre Müslüman Araplar hüküm sürdüğü için Portekizce'ye yerleşen Arapça kelimelerin (Alcantara, Algarve, Almada, Alentejo, Alcarraza, Alhambra gibi) yanı sıra mağriplilerden kalan İslami yapılar da Portekiz'in kültürel mirasıdır (Alemdar, 2008). İspanya'daki kadar korunmamışsa da Lizbon Camii (Mesquita Central de Lisboa), Sinfra'da yer alan Mağribi Kalesi (Castelo dos Mouros) ve Porto'da yer alan Borsa Sarayı (Palácio da Bolsa) bu izleri taşıyan eserlere örnektir.

Hizmet sektörüne dayalı bir ekonomi politikası geliştiren ülke, kaynaklarını kullanmakta da oldukça dikkatli davranmaktadır. Öyle ki ülkenin enerji üretiminin büyük bir kısmı yenilenebilir kaynaklardan gelmektedir (Özsümer, 2017). Rüzgar çiftlikleri arasında en büyüğü 2008 yılında ülkenin güneyi Alentejo'da, bir diğer yenilenebilir enerji kaynağı olarak dünyanın ilk *dalga çiftliği* olan ve Portekiz'in kuzeyinde yer alan, kuvvetli dalgaları ve sert rüzgarıyla sörf yapmak isteyenlerin sıklıkla tercih ettiği Atlas Okyanusu kıyısındaki şehir Porto'da konumlanmaktadır (Peters, 2010).

İspanya gibi 1986 yılında Avrupa Birliği'ne katılan, 1991 yılında Schengen bölgesi üyesi olan Portekiz, 1999'dan bu yana AB ortak para birimi euro üyesidir ve kendi para birimi olan Portekiz esküdosu'ndan 1 Ocak 2002'de tamamen euro kullanımına geçmiştir. 2001'de yavaşlayan ekonomik büyüme eğrisi 2008 ekonomik kriziyle tırmanmış, hükümetin toparlama çabalarına karşın işsizlik ve dış göç oranları oldukça artmıştır (Özsümer, 2017).

Tarihi incelendiğinde, İberya coğrafyasının geçmişi Roma İmparatorluğu'na tabi olduğundan, İber Yarımadası'nda hüküm süren Müslüman Araplara uzanan çeşitlilikte izler barındırmaktadır. 711 yılında başlayan *Reconquista* politikası, İspanya ile birlikte izlenmiş ve 1491'de *Granada'nın Düşüşü* ile Endülüs'leri fethedip bu hakimiyeti sona erdirmiş farklı siyasi kuvvetlerin hüküm sürdüğü bir süreci kapsamaktadır (New World of Encyclopedia, 2023). Bu coğrafya Keltler dahil olmak üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Gamito, 2005).

1093 yılında, Kastilya ve Leon Kralı VI. Alfonso, topraklarının güneybatısını Henrique de Borgonha'ya devrederek Portus Cale Kontluğu'nu kurmuş, ancak bu kontluk ilerleyen yıllarda bağımsız bir krallığın doğuşuna tanıklık etmiştir. Çünkü Conquistador Afonso Henriques, 1139 yılında Kastilya Krallığı'ndan bağımsızlığını ilan etmiş ve Portekiz Krallığı'nı kurmuştur.

14. yüzyıldan başlayarak Portekiz, coğrafi keşifler ile büyük bir güç haline gelmiştir. Vasco da Gama ve Ferdinand Magellan gibi Portekizli gezgin-keşifler Portekiz'i geniş bir sömürge imparatorluğu haline getirmeye başlamış; Güney Amerika, Afrika ve Uzak Doğu'da koloniler kurulmuştur (Arnold, 2002).

1578'deki Vadişeyl Muharebesi'ne dek Portekiz Krallığı'nın mevcudiyeti sürmüştür. Çünkü dönemin Portekiz Kralı Sebastião savaş esnasında ardında tahtı devralacak hiçbir vefiyah bırakmadan ölmüş, taht belirsizliği yaratan bu durum 1580'de Kastilya Krallığı'nın durumdan hak iddia etmesine ve 1640 yılına dek, 60 yıl süreyle, toprakların İspanya Krallığı'nın yönetimine geçmesine neden olmuştur (Britannica,

2023). Esasen bu 60 yıl ayrıca ülkeyi İngiltere, Fransa ve Hollanda Cumhuriyeti ile çatışmalara sürüklemiş ve bu durum eski sömürgelerin kaybına neden olmuştur (militaryhistoryonline, 2023).

Portekiz 1640'lardan itibaren Kastilya Kralığı'na karşı yürüttüğü bağımsızlığını geri alma (Restauração da Independência) mücadelesinden 1668'de karşılıklı imzalanan Lizbon Anlaşması ile başarıyla çıkmıştır. Lizbon'u yerle bir eden yıkıcı 1755 Depremi'nin ardından Napolyon Savaşları sırasındaki Fransız işgali ve 1822'de en zengin sömürgesi Brezilya'yı kaybetmesiyle düşüşe geçen ekonomisi ülkenin daha da zayıflamasına, otoritesinin zedelenmesine neden olmuştur (Porto Editora, 2023).

1910 yılında monarşinin kaldırılması ve cumhuriyetin kurulmasının hemen ardından toparlanmamış ekonomisiyle Birinci Dünya Savaşı'na Müttefikler Cephesi'nden dahil olan Portekiz'in siyasi düzeninde de bu dönemde karmaşa ortamı oluşmuştur (New World Encyclopedia, 2023). 1932'de ülke Dr. Antonio Salazar yönetimine geçmiş ve 42 yıl boyunca önce Salazar, sonra Marcelo Caetano yönetimi devralmıştır (Davies, 1975). Kolonilerden sağlanan gelirler de Koloni Savaşları'nın başlamasından 1974'te baskıcı Salazar hükümetinin düşürüldüğü Karanfil Devrimi'ne (Revolução dos Cravos) kadar sürmüş, bu süreçte bütün Afrika sömürgelerine bağımsızlık verilmesi de dahil olmak üzere ülkede sert demokratik reformlar yapılmıştır (Whitmore, 2018).

Altı yıl süren baskının sonunda Portekiz modernite ve demokrasiyi beslemiş; bununla birlikte gecikmiş fakat hızla gelişen kültürel, bilimsel, endüstriyel ve ekonomik

bir büyüme ivmesi göstermiştir (Peters, 2010). Görüntünün eleştirisi, hiciv veya siyasi propaganda amacıyla kullanılması da politik karikatürler yoluyla yine bu süreçle birlikte kaçınılmaz olmuştur (Fragoso, 2012). (Bkz. Görsel.3)

### Sanat ve Tasarım Yaklaşımı

Portekiz siyasi tarihinin en az diğer ülkelerde olduğu gibi ülkenin kültür ve sanatına işlediği görülmektedir. Endülüs Emevilerinin El Hamra Sarayı gibi Arap-Müslüman kültürünü yoğun olarak hissettirdiği ve belki de en kalıcı eserlerini bıraktığı İspanya'daki Endülüs özerk bölgesinin merkezi Sevilla kadar olmasa da, Portekiz'de de Mağrip kültürünün izlerini görmek mümkündür. Portekizce'ye Arapça'dan (az-zallij) geçmiş bir kelime olan *azulejo* cilalı taş anlamına gelmekte ve bu bölgenin, özellikle de İber Yarımadası'nın, simge seramik sanatlarından biri sayılmaktadır (Alemdar, 2008). Bu yoğun kullanım zaman zaman İberya coğrafyasına Mağripililerden miras bir görsel yaklaşım olan boşluk korkusu *horror vacui* ile ilişkilendirilmektedir.

Ülkenin her yerinde, özellikle ibadethane ve kamu binalarında rastlanan ve genellikle bir öyküsü bulunan mavi çini boyamalı bu eserler, evlerin dış cephelerinde kullanımıyla genellikle estetik bir kaygı gütmektedir (Rede de Investigaçao em Azulejo, 2014). Her evin cephesinde farklı minik mozaiklerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan orjinal motifleri ve genellikle oldukça renkli örnekleriyle karşımıza çıkan bu çiniler aynı zamanda Lizbon Üniversitesi Sanat ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü'ne bağlı bir kurum olan *Az Infinitum - Çini Referans ve Dizinleme Sistemi* tarafından özenle kayıt altına alınmaktadır (Az Infinitum, 2022).



Resim 1. São Bento Tren İstasyonu

Mimar José Marques da Silva tarafından Porto şehir merkezinde inşa edilen, 1916'dan beri faal olarak kullanılan ve ikonik görüntüsüyle ünlü São Bento Tren İstasyonu'nun içi de ülkenin geçmişini ve özellikle tarihindeki önemli dönüm noktalarını konu alan bu seramiklerle kaplıdır. (Bkz. Görsel.1) 1996'da UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan yapıda yer alan bu seramikler azulejo panelleri tasarlama ve boyama konusunda uzmanlaşmış bir ressam olan Jorge Colaço'nun on bir yıl süren çalışmasının ürünüdür (Santos, 2021).

Genel olarak Portekiz sanat ve tasarımının üç ana tema etrafında geliştiği düşünülmektedir: melankoli, yenilikçi düşünce ve yaratıcılık. Melankoli temasının köklerine inildiğinde Portekiz kültürüne özgü olan ve doğrudan diğer dillere çevrilemeyen *saudade* terimi ile karşılaşılmaktadır. Saudade anlam olarak belirsiz bir nostaljik duygu ve kaybolmuş, sonsuza kadar yitirilmiş veya

var olamayacak bir kişiye ya da yaşama yönelik özlemi ifade eden derin bir duygusal duruma karşılık gelmektedir. Bu kültürel fenomen, melankolik bir hava taşıyan ve Portekiz'e özgü geleneksel bir şarkı türü olan *fado* müziğiyle de özdeşleşmiştir ve bazen sanatsal yaklaşımındaki bu durgunluk hissinin altında Portekiz kültürünün önemli yapı taşlarından fadonun yattığına inanılmaktadır (Notizie, 2010, s. 17)

Fado'nun kökenleri 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır ve doğuşu Lizbon'un Alfama ve Mouraria bölgeleriyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca siyasi, kültürel ve ekonomik yapısında büyük önem taşıyan uzak denizlere yolculuk, keşif ve denizcilik yer alan Portekiz'de bu fenomen, denizcilerin mavi sularda doğup büyüdüğü ve Mağribi etkilerini taşıyan müziğin iç içe geçtiği ülkeye özgü bir kültürel geçmişi de yansıtmaktadır (Tuna, 2020).



Resim 2. Fado dos Penumbras, Stuart Carvalhais

Örneğin Kanadalı tasarımcı Robert L. Peters, fadonun Portekiz ruhundaki görsel etkisine, sürekli arayışa, tefekküre ve romantizme olan bağına dikkat çekmekte ve Portekizli tasarımcıların tarihsel kökenlerinin bugünkü eserlerinin bir bölümünü tanımlayan çizgi veya melankolik tarzda nasıl yansıtıldığına dair bir bakış açısı sunmaktadır (Peters, 2010, s. 64). (Bkz. Görsel.2) Fado, 2011 yılında UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras olarak kabul edilmiştir ve Portekiz kültürünün önemli bir yönünü temsil etmektedir (UNESCO, 2011).

### Sanat ve Tasarım Eğitimi

Avrupa'nın en eski üniversitelerinden olan ve Portekiz'in Cambridge'i olarak bilinen Coimbra Üniversitesi 1290 yılında *Studium Generale* adıyla Kral Dinis tarafından kurulmuştur. Ancak Portekiz'deki ilk tasarım eğitimleri 1969'da sunulmakta ve 1975'te Lizbon ve Porto'daki üniversitelerde akademik bir disiplin olarak tanıtılmaktadır.

Tasarımdaki ilk yüksek lisans dereceleri ise milenyumla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bugün doktora düzeyinde tasarım programları popülaritesini artırmakta ve Portekiz'deki çok sayıda üniversite müfredatlarında tasarım eğitime yer vermektedir.

*História do Design Português* adıyla uzmanlık alanı olan Portekiz tasarımını dersleştiren ve kaynaklaştırmak isteyen Aveiro Üniversitesi'nden Prof. Helena Barbosa (Barbosa, 2011) ve Margarida Fragoso (Fragoso, 2012) gibi akademisyen ve araştırmacılar tarafından Portekiz'in tasarım tarihine dair kaleme alınan kitaplar da, Portekiz Tasarım Tarihi derslerinde kaynak olarak kullanılmaktadır.



Resim 3. Silahlı Güçler Birliği Hareketi afişi, João Abel Manta

Otoriter ve tecritçi Salazar diktatörlüğü tarafından yarım yüzyıl boyunca ertelenen grafik tasarım mesleğinin Avrupa'nın başka yerlerinden daha genç bir nesil olduğu belirtilebilmektedir. Tasarımcılar, olgun bir tasarım kültürünün olmayışı, tasarıma ve tasarımcı rolüne ilişkin söylem eksikliği, ulusal bir tasarım mirasının olmaması, saygı ve tanınma eksikliği konusunda hüsrana uğradıklarını belirtmektedirler. Ana Farinha, uzun yıllar süren diktatörlük döneminde bireylerin içe kapanık bir hal aldığını, çekingenlik duygusuyla şekillendiğini ve farklı düşüncelere karşı çekingen bir tutum sergilemeyi öğrendiğini ifade etmektedir (Peters, 2010).

Farinha ayrıca, Portekiz tasarımının genel olarak ulusal kimlikle başa çıkma biçimini yansıttığını, bu yönünün genellikle gözlemlenmediğini düşündüğünü belirtmiştir. Portekiz grafik tasarım tarihine dair çok sınırlı kaynak bulunduğu veya neredeyse hiç bulunmadığı, iletişim tasarımına yönelik özel

kaynakların eksikliği ifade edilmektedir. Bu noktada, tasarım odaklı blogların, Carla Carrão tarafından ifade edildiği üzere, Avrupa'nın gerisinde kalmanın dezavantajını aşmada interneti kullanarak bu boşluğu doldurmanın bir çözüm olduğu ifade edilmektedir (Peters, 2010).

Tasarım alanındaki Karanfil Devrimi'nin tetiklediği kültürel değişimi önceden belirleyen etkili isimler arasında mimar ve karikatürist João Abel Manta (Bkz. Görsel.3), illüstratör ve karikatürist Rafael Bordalo Pinheiro, ressam ve şair Jose de Almada-Negreiros, Fred Kradolfer, mimar ve fotoğrafçı Victor Palla sayılabilmektedir. Ayrıca Portekiz grafik tasarımının öncüsü olarak kabul edilen Sebastião Rodrigues (Bkz. Görsel.5), seramik sanatçısı ve grafik tasarımcı Maria Keil, ve illüstratör ve çizgi roman sanatçısı Vítor da Silva (Bkz. Görsel.4) Portekiz sanat ve tasarımına dair bir diğer önemli isimlerdendir (Peters, 2010).



Resim 4. Stanislas Petrovitch'in saati, Vitor da Silva



Eğitimci ve tasarım eleştirmeni Mário Moura, ülkede tasarımın 1970'ler öncesinde mimarlar, fotoğrafçılar, film yapımcıları ve reklamcılar tarafından uygulandığını belirtmektedir. Moura'nın bu açıklaması, tasarımın bu dönemde hangi profesyonel gruplar tarafından icra edildiğine dair önemli bir anlatı sunmaktadır (Moura M. , 2019).

Aynı zamanda, Moura, 2012'de yayımlanan Portekiz Tasarım Manifestosu'na imza atan yirmi dört tasarımcıdan biridir. 25 Nisan 1974 sonrası aktif bir şekilde çalışan tasarımcılardan oluşan bu grup, hazırladıkları manifesto aracılığıyla katılımcı demokrasinin önemini öne çıkarmakta, ülkenin siyasi, kültürel ve ekonomik koşullarına değinmektedir. Manifesto, toplumsal dönüşümde tasarımın oynadığı rolün vurgulanması, temel değerlerin savunulmasının

gerekliliği ve bu bağlamda tasarımın öneminin altını çizmektedir (Moura M. , 2012).

### Tasarımcının Konumu

Ülkede tasarım genellikle reklam sektörüne hizmet etse de, Portekiz'de tasarım denilince akla özgün yaklaşımını sıklıkla yansıttığı kitap kapağı tasarımları gelmektedir. Erken örneklerinden günümüze değin incelendiğinde bu kapak tasarımlarının her birinin, tasarlandığı her döneme dair izler barındırdığı görülebilmektedir. Kitap kapağı tasarım süreci, görsel iletişimin en etkili alanlarından biri olarak kabul edilir. Bu süreç, tasarımcının, ticari bir bağlamda kitlesel olarak üretilecek somut bir nesneye yönelik, ortak bir görsel kompozisyon aracılığıyla temsil edilmesi gereken fikirler evrenine ait bir sanat nesnesinin karmaşıklığını düşünme aşamalarını içermektedir.



Resim 5. Almanaque dergisi kapakları, Sebastião Rodrigues

Portekiz grafik tasarım okulu yirminci yüzyılın başlarından beri kitap kapağı tasarımında uluslararası alanda öncü olmuştur. Portekiz tasarımı, özgün bir kimlik oluşturma konusundaki üstünlüğünü öne çı-

kararak özellikle kendi kendini eğiten bir karaktere sahip olup, genellikle karmaşık sosyo-politik koşullar altında sürdürülen ve her zaman adaptasyon gerektiren bir tasarım disiplinini yansıtmaktadır.

Öncülerini takip eden João da Câmara Leme, Otelo Azinhais, Figueiredo Sobral, Manuel Baptista, Cristina Reis, Eduardo Aires (Bkz. Görsel.9), Luis Filipe, Júlio Pomar, Paulo Guilherme gibi tanınmış Portekizli tasarım profesyonelleri Portekiz eğitim sistemine özgü benzersiz bir terminoloji zenginliği sunarak dikkate değer bir başarı elde etmiştir. Bu tür bir başarı, grafik tasarımın tanınırlığının geç başladığı bir ülke için son derece kayda değerdir (Novin, 2019).

Coimbra merkezli Ferrand, Bicker & Associados (FBA) tasarım ofisi kurucularından, tasarımcı ve akademisyen João Bicker'in ifadesine göre, kitap kapağı tasarlamak, tasarımcı kimliği aracılığıyla başkaları tarafından ifade edilen fikirler üzerinde çalışarak, bunları görsel olarak yorumlamayı kapsamaktadır. Bicker, metni anlama sürecinin önemi üzerinde durmakta, uygun bir

tipografi seçimi, kitabın formu, sayfaları, kelimeleri ve görselleri en iyi hizmet eden şekilde düzenleyen mizanpaj sürecini öne çıkarmaktadır. Bicker ayrıca, metni okuma rolü harflere düştüğünden, tipografik tercihlerin büyük bir önem taşıdığını belirtmektedir. Her bir yazı karakterinin kendine özgü tasarım özellikleri taşıdığı ve bu özelliklerin hem biçimsel hem de tarihsel okuma deneyimini etkilediği konusundaki görüşü, tipografik kararların metnin şeklini bütünüyle etkilediğini yansıtmaktadır (Novin, 2019).

Lizbon Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İletişim Tasarımı bölümü akademisyenlerinden Luísa Ribas da, temel olarak Portekiz tasarımının titizliğe duyarlı güçlü kavramsal yaklaşımların özümsemesini içeren etkin tipografi kullanımıyla tanınırlık kazandığını öne sürmektedir (Novin, 2019).



Resim 6. Sardalya konserveleri, A Vida Portuguesa

Portekiz sanat ve tasarım yaklaşımında ambalaj tasarımı da oldukça dikkate değer bir alandır. Özellikle uzun yıllardır halkın geçim kaynağı olan balıkçılık, alım gücü düşük olan halkın sardalyaya yönelmesini sağladığı için, Portekiz ambalaj geleneğinde sardalya konserveleri için hazırlanan ambalaj tasarımları ön plana çıkmaktadır. (Bkz. Görsel.6)

Bunların dışında Portekiz'in şaraplarıyla ünlü şehri Porto'nun en çok ihraç ettiği ürünlerden Porto şarabı öncü olmak üzere şarap ambalajları da ülkenin tasarım hafızasına etiket tasarımları aracılığıyla ayna tutmaktadır. (Bkz. Görsel.7)



Resim 7. Vigno şarap etiketi, VincoStudio

Porto Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi akademisyenlerinden António Modesto Nunes (2011) tarafından belirtilen bulgulara göre, dünya genelinde tüketicilerin şarap satın alma tercihlerini etkileyen ana faktörler ilk olarak imaj ve renk, daha sonra ise fiyat olarak öne çıkmaktadır. Bu durum özellikle de Portekiz'in tasarım yaklaşımı söz konusu olduğunda şarap ambalajlarının önemini anlatmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu alanda takip edilen dünya genelindeki trendlerin; illüstrasyonları, çeşitli tipografi stillerini, retro yaklaşımları, cesur kesimleri, yoğun kabartma ve desen kullanımlarını içerdiğini göstermektedir (Duarte, 2011). Nunes, bu tür yaklaşımların aslında 1920'lerden 1940'lara kadar olan dönemlerde Porto şarabı etiketlerinde zaten görülmüş özellikler olduğuna değinmektedir. Günümüzdeki değişikliklerin özellikle grafik iletişimin retorik ve anlamsal yönünde gerçekleştiğini belirtmekte, tasarımın doğasına aykırı olan popüler yaklaşımlara dikkat çekmektedir. Ona göre, iyi bir şarap ambalajı, trendleri takip etmek yerine yaratıcı çözümler bulmalı ve amacına en iyi şekilde hizmet eden yenilikçi veya

geleneksel yaklaşımları hedeflemelidir. Ayrıca Nunes, şarap ambalajlarının tasarım sürecine dair literatürdeki eksikliğe dikkat çekmekte, sürecin önemini altını çizerek bu konuda şarap uzmanı Maria Helena Duarte ile fikir birliğinde olduğuna da vurgu yapmaktadır (Nunes, 2011).

### Üretim Ağı ve İç İletişim

Portekiz tasarım tarihine dair akademik çalışmalar ve literatür süreklilik arz etmekte ve ülkede yaklaşık 12.000 kayıtlı tasarımcı bulunmaktadır. Bu tasarımcılar 1976 yılında kurulan Portekiz Tasarımcılar Derneği (APD - Associação Portuguesa de Design) ve Portekiz Tasarım Merkezi (CPD - Centro Português de Design) gibi bir dizi tasarım odaklı inisiyatif çatısında örgütlenmektedir (Gráfica, 2010).

2005 yılında kurulan Ulusal Tasarımcılar Birliği (Associação Nacional de Designers), Portekiz'de ve uluslararası arenada tasarımın ve tasarımcıların çeşitli sosyal alanlardaki gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan bir kamu kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Bu kuruluş, Portekiz tasarımının yaklaşımını hem yerel hem de uluslararası düzeyde temsil etmekte ve aynı zamanda kültürel ve mesleki alanlarda katkı sağlayarak Portekiz tasarımının önemini ve kapsamını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra kuruluş ekonomik açıdan etkili olmak adına, idari, resmi, ticari ve diğer yetkili kurumlarla işbirliği içerisinde hareket etmektedir (Associação Nacional de Designers, 2023). Ayrıca bağımsız bir girişim olarak 1997'de kurulan Portekiz Yaratıcılık Kulübü (O Clube da Criatividade de Portugal) sanat ve tasarım odaklı etkinlikler yürütmekte, festivaller düzenlemektedir (O Clube da Criatividade de Portugal, 2023).

FBAUP, ESAD, IPCA gibi sanat ve tasarım okulları ile Casa do Design, Serralves Müzesi ve Porto Design Factory gibi kuruluşların desteğiyle Uluslararası İllüstrasyon ve Animasyon Konferansı CONFIA ve Porto Tasarım Bienali gibi önemli sanat ve tasarım

etkinlikleri düzenlenmektedir. Bu kurumlar aynı zamanda ülkede sanat ve tasarıma erişimi kolaylaştırırken, ülkenin tasarım geçmişini de kayda alarak önemli arşivleme çalışmalarına imza atmaktadır.



Resim 8. Coleção D kitap kapakları, Silvadesigners

Arşivleme çalışmalarına örnek girişimlerden biri de Lizbon merkezli tasarım ofisi Silvadesigners tarafından Portekiz darphanesi ve ulusal basınıyla işbirliği içinde hazırlanan Portekizli tasarımcılar antolojisidir. Coleção D adlı bu antoloji, çağdaş yaratıcılara her yaş grubundan ilgi duyan kitlelere yönelik hazırlanmıştır. (Bkz. Görsel.8) Proje öncü Portekiz tasarımcılarını bir katalog aracılığıyla belgeleyerek bu önemli mirası gelecek nesillere aktarmayı amaçlamakta; modadan grafiğe, reklamdaki resme birçok disiplinden örnekleri içermektedir (Silvadesigners, 2016).

Bu görsel monografiler Portekiz'deki en önemli editoryal projelerin başında gelmekte ve genellikle Portekiz tasarımının üstün nitelikleriyle ilk kez tanışma niteliğinde bir yaklaşım kurarak, Portekiz tasarımının zengin ancak yeterince araştırılmamış tarihini hem kayıt altına almayı, hem de literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Bártolo, 2013). Bu yönüyle Portekiz tasarımının günümüzdeki ve gelecekteki önemine de anlaşılabilir bir biçimde ışık tutmayı hedeflemektedir. Şu ana kadar proje kapsamında R2, Victor Palla, Pedro Falcão, Paulo-Guilherme, Marco Sousa Santos,

Fred Kradolfer, Fernando Brizio, Luís Miguel Castro, João Lameo, Roberto Nobre ve Carlos Guerreiro özel sayıları çıkarılmıştır (Aveiro, 2016).

Ülkede tasarım stüdyoları, tasarımcılar ve tasarım ofisleri çoğunlukla Lizbon ve sonrasında Porto şehrinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar arasında Fluor Studio, Terra Design, MSTF Partners, Mountain Superstudio, Barbara Says, Studio Dobra, Oupas Design, RitaRivotti, Bürocratik, Ivity Brand Corp ve Shift Thinkers gibi tasarım stüdyoları sayılabilmektedir (Gráfica, 2010).

Ülkede faaliyet gösteren ulusal ölçekte düzenlenen tasarım yarışması Eficacia Awards tarafından ve başka yarışmalarca ödüle layık görülen McCann Erickson, JWT, Havas, Ogilvy gibi ülkeye yatırım anlamında da önemli katkılar sağlayan global ölçekte

reklam ajanslarının yanı sıra; Thisispacifica, Omdesign, R2 Design gibi yerel ölçekteki ödüllü tasarım ajansları da bulunmaktadır (Prémios Eficácia, 2023). Ayrıca ülkede Red Dot Award, Pentaward kazanmış bağımsız tasarımcılar da bulunmaktadır (A' Design Award & Competition, 2023).

### Dünyadaki Konum

Portekiz görsel hassasiyetin geçmişe özlem duygusuyla harmanlandığı, romantik bir yaratıcılığın etkin bir biçimde uygulandığı bir kültürel coğrafyadır ve ülke tasarımcılarına büyüleyici bir miras sunmaktadır. Bu bağlamda, yaratıcılığın kritik bir rol oynadığı belirtilmelidir, çünkü coğrafi olarak Avrupa'nın kıyısında bulunan bir ülke olan Portekiz, sınırlı kaynaklarla işlevsel sonuçlar elde etme ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.



Resim 9. "Show Us Your Type" posterleri, André Sousa

Miguel Ribeiro'ya göre bu durum beklenmedik koşullara uyum sağlama yetisini artırmakta ve nihayetinde tasarımcıyı daha yetenekli kılmaktadır. Ayrıca, vurgulanması gereken önemli bir nokta, Portekiz tasarımının küreselleşme olgusuyla iç içe

geçtiğidir. Birçok tasarımcı yurtdışında, özellikle İspanya'nın Barselona şehrinde, aynı zamanda ABD, Fransa ve Brezilya gibi ülkelerde eğitim almaktadır; bu etki, genç tasarımcıların üretimlerinde görülebilir (Barbosa, 2011). (Bkz. Görsel.9)



Resim 10. Porto görsel kimlik tasarımı, Studio Eduardo Aires

Portekiz’de konumlanan yaratıcı ajanslardan biri olan Studio Eduardo Aires tarafından tasarlanan Porto şehir kimliği tasarımı 2015 yılında İstanbul’da düzenlenen European Design Awards (ED Awards) ödül töreninde, markalama (branding) dalında altın olmak üzere, tüm kategorilerde yılın en iyi çalışmasına verilen "Best of Show" ödülüyle de onurlandırılmıştır (European Design Awards, 2015). Bu gelişmeler sonrasında Porto, 2017 yılında düzenlenen ödül törenine de ev sahipliği yaparak dünya çapında üne sahip tasarımcıları ağırlamıştır. Program kapsamında The Royal Studio, Thisispacifica gibi ülkenin önde gelen tasarım ofislerini kapsayan ziyaret rotaları düzenlenmiş; Jose Cardoso, Ines Nepomuceno, Mariana Marques gibi tasarımcılar ile paneller gerçekleştirilerek ülkenin güncel tasarım yaklaşımına dikkat çekilmiştir (European Design, 2017). (Bkz. Görsel.10)

Avrupa Sanat Yönetmenleri Kulübü (Art Directors Club of Europe) tarafından düzenlenen 32. ADCE Awards ödül töreninde (ADCE Awards, 2023) Portekiz, aralarında prestijli ödüllerden Avrupa Yıldızı Johannes Newrkle Özel Ödülü dahil olmak üzere üç altın, on üç gümüş ve sekiz bronz madalya kazanarak ülkeler sıralamasında önemli bir başarı yakalamıştır (Clube da Criatividade de Portugal, 2023).

Çağdaş Portekiz tasarımı uluslararası yaklaşımıyla dünya standartlarında ve bir o kadar da bu ortalamadan bağımsız denebilecek düzeyde sofistikedir ve dış dünyayla iletişime açıklığı ile dikkat çekmektedir. Tasarım öğretmeni Luísa Ribas, Portekiz tasarımının özellikle tipografinin etkin kullanılmasında kayda değer, resmi titizliğe duyarlı, güçlü kavramsal yaklaşımları ifade etme ile tanındığını öne sürmektedir. Ayrıca Ribas, Portekiz halkının ülkesini derin-

den sevdiğine ve bu coğrafyada üretilen işlerin benzersiz kültürel ve kültürlerarası referanslarla sık sık beslediğine inanmaktadır (Ribas, 2016).

## SONUÇ

Portekiz siyasi tarihi, yıllar boyunca sanatsal ifadelerin ve tasarım felsefelerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. İmparatorluk geçmişinden, günümüzdeki demokratik cumhuriyete kadar Portekiz'in sosyopolitik yolculuğu, yaratıcı kimliğinin çok yönlü doğasına katkıda bulunmuştur. Dil ve kültürel etkileşimler de Portekiz sanat ve tasarımını etkilemede önemli rol oynamıştır. Ülkenin dili yalnızca bir ifade aracı olarak kullanılmakla kalmamış, aynı zamanda yaratıcı üretimlerin estetik ve semiyolojik altyapısını da etkilemiştir. Dahası, ticaret, sömürgeleştirme ve göçten kaynaklanan çeşitli kültürlerin bir araya gelmesi, ülkenin yaratıcı manzarasını zenginleştirmiş ve farklı etkilerin benzersiz bir karışımını teşvik etmiştir.

Portekizli tasarımcıların istekleri ve bakış açıları, sanat ve tasarım alanındaki çağdaş zorlukları ve fırsatları yansıtmaktadır. Tasarımcılar için mevcut eğitim koşulları ve profesyonel basamaklar büyüme ve yenilikçilik için umut verici beklentiler sunarken, yaratıcı ekosistemi sürdürmek için ele alınması gereken zorlukları da ortaya koymaktadır.

Portekiz'deki üretim ve endüstri bağlantıları, sanat ve tasarım girişimlerinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilip yaygınlaştırılmasını kolaylaştırmakta ve bu alanda sağlam bir işbirliği, iletişim ve tedarik zinciri ağına işaret etmektedir. Sektörün dijitalleşmeye hızlı uyum sağlaması, Portekiz'in küresel tasarım sahnesindeki konumunu güçlendirmekte ve kültürler arası alışverişi teşvik ederken Portekiz yaratıcılığının erişim alanını da genişletmektedir.

Sonuç olarak, Portekiz tasarımı, çeşitli sanat akımlarına ve tasarım konvansiyonlarına yaptığı katkılarla, kültürel mirası ve çağdaş yaklaşımıyla yaratıcı dünyada önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, ülkenin sanatsal ve tasarımsal değerini ve sanat ve tasarım evrenine katkısını vurgulayarak, Portekiz tasarımının gelecekte de önemli bir aktör olarak konumlanacağını göstermektedir. Ülkenin politik tarihi, sanatsal ifadelerin ve tasarım felsefelerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamış, dil ve kültürel etkileşimler, Portekiz sanat ve tasarımını estetik ve sembolik açıdan zenginleştirmiştir. Portekiz sanat ve tasarımı; kültürel etkiler, tarihsel bağlam ve endüstri dinamiklerinden oluşan gelenek ve yeniliğin eşsiz karışımıyla büyüleyici bir dokuyu örneklemektedir. Ülkenin yaratıcı ifadeleri küresel tasarım sahnesinde iz bırakmaya devam etmektedir.

## KAYNAKÇA

A' Design Award & Competition. (2023). 12 14, 2023 Best Designers in Portugal: <https://competition.adesignaward.com/best-designers.php?COUNTRY=138&NAME=Portugal>

Alemdar, Y . (2008), Portekiz'de Arap Nüfusunun İzleri. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (2), 487-513. <http://dergipark.gov.tr/cuifd/issue/4293/255229>

Almeida, C. A. F., (2001) - História da arte em Portugal: o românico. Lisboa: Editorial Presença Arnold, David. The Age of Discovery, 1400-1600. Routledge, 2002

Almeida, J., & Corkill, D. (2010). Portuguese Migrant Workers in the UK: A Case Study of Thetford, Norfolk. Portuguese Studies, 26(1), 27-40. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/41105329>

- Associação Nacional de Designers. (2020). <http://www.and.org.pt>
- Associação Nacional de Designers. (2023). <https://www.and.org.pt/sobre>
- Aveiro, U. o. (2016). 5th Ph.D. in Design Research Meeting. [http://ud16.web.ua.pt/?-page\\_id=1016](http://ud16.web.ua.pt/?-page_id=1016)
- Az Infinitum. (2022). Az Infinitum - Sistema de Referência e Indexação de Azulejo. Az Infinitum: <https://redeazulejo.lettras.ulisboa.pt>
- Barbosa, M. (2011). Uma história do design do cartaz português do século XVII ao século XX. Universidade de Aveiro.
- Bártolo, J. (2013). Design e Designers. Reactor Blogue: <https://reactorblogue.wordpress.com/2013/03/06/design-e-designers>
- Britannica. (2023). Battle of the Three Kings. Britannica: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-the-Three-Kings>
- Clube da Criatividade de Portugal. (2023, 12 1). 12 14, 2023 Portugal está entre os grandes vencedores do ADCE Awards 2023: <https://www.clubedacriatividade.pt/noticia/2023-portugal-esta-entre-os-grandes-vencedores-do-adce-awards-2023>
- Davies, J. P. (1975). Revolution of the Red Carnations. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1975/07/13/archives/revolution-of-the-red-carnations-portugal.html>
- Duarte, M. H. (2011). An imagem do vinho. Paixão pelo Vinho(44), 52-53. 07 01, 2020 A Imagem do Vinho: <https://imagemdovinho.blogspot.com/2011/06/imagem-do-vinho-em-revista-e-as.html>
- European Design. (2017). PORTO 2017: <https://europeandesign.org/festivals/porto-2017/> adresinden alındı
- European Design Awards. (2015). Design for Porto: <https://europeandesign.org/design-for-porto>
- Fragoso, M. (2012). Design Gráfico em Portugal - Formas e Expressões da Cultura Visual do séc. XX. Lisboa: Livros Horizonte. <https://www.repository.utl.pt/handle/10400.5/1440>
- Gamito, T. J. (2005, 09 10). The Celts in Portugal. e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies, 6(11), s. 571-605.
- Gráfica. (2010). Gráficas del mundo: Portugal. Gráfica: <https://grafica.info/graficas-del-mundo-portugal>
- Henriques, J. G. (2011, 01 08). 'Young people are fleeing Portugal in droves. But is this a bad thing?' The Guardian.<https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/jan/08/portugal-emigration-young-generation>
- Instituto Nacional de Estatística. (2023, 11 16). Resident population in Portugal increases as a result of a positive migration growth - 2022: [https://www.ine.pt/xportal/xmain?xpid=INE&xpgid=ine\\_destaques&DESTAQUESdest\\_boui=594934741&DESTAQUESmodo=2](https://www.ine.pt/xportal/xmain?xpid=INE&xpgid=ine_destaques&DESTAQUESdest_boui=594934741&DESTAQUESmodo=2)
- Louis, R. S. (2009). Portugal. Footscray, VIC: Lonely Planet
- Martins, J. P., et al. Victor Palla: Design de comunicação = Communication Design. Imprensa Nacional-Casa Moeda, 2011, [www.silvadesigners.net/colecao-d/pdf/02vp.pdf](http://www.silvadesigners.net/colecao-d/pdf/02vp.pdf)



- Militaryhistoryonline. (2023). The Battle of the Three Kings: The Last Crusade. <https://www.militaryhistoryonline.com/Medieval/BattleOfTheThreeKings>
- Moura, M. (2019). A Força da Forma. Orfeu Negro.
- Moura, M. (2012). Manifesto Para o Design Portugues. 05 20, 2023, The Ressa biator: <https://ressabiator.wordpress.com/2012/10/07/manifesto-para-o-design-portugues/>
- New World Encyclopedia. (2023). Fall of Granada. New World of Encyclopedia: [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Fall\\_of\\_Granada](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Fall_of_Granada)
- New World Encyclopedia. (2023). Portuguese Colonial War. New World Encyclopedia: [https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Portuguese\\_Colonial\\_War](https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Portuguese_Colonial_War)
- Notizie. (2010). Algo Se Passa Em Portugal. Notizie, 4(4), 16-17. <http://docplayer.com.br/6689002-N-u-m-e-r-o-4-4-a-n-o.html>
- Novin, G. (2019). Chapter 57: The Portuguese School of Graphic Design. Guity Novin's The History of Graphic Design: <http://guity-novin.blogspot.com/2012/04/portuguese-school-of-graphic-design.html>
- Nunes, A. M. (2011). A imagem do vinho em revista e as tendências. 02 09, 2020 A imagem do vinho: <https://imagemdovinho.blogspot.com/2011/06/imagem-do-vinho-em-revista-e-as.html>
- O Clube da Criatividade de Portugal. (2023). <https://www.clubedacriatividade.pt/sobre-ccp>
- Özsümer, S. (2017). Portekiz Ülke Raporu. İzmir: İZTO. [http://izto.org.tr/demo\\_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606\\_1486465860.pdf](http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1486465860.pdf)
- Peters, R. L. (2010). Visual Communication Design in Portugal - Land of Discovery. Communication Arts - Illustration Annual, s. 56-65. Land of Discovery: Visual Communication Design in Portugal, Communication Arts, Illustration Annual: [http://www.robertlpeters.com/news/images/CA\\_Portugal.pdf](http://www.robertlpeters.com/news/images/CA_Portugal.pdf)
- Pires, R. P., Pereira, C., Azevedo, J., Santos, I. E., & Vidigal, I. (2014). Portuguese Emigration Factbook 2014. Lisbon: Observatório da Emigração. doi:10.15847/CIESO-EMFB2014
- Porto Editora. (2023). Guerra da Restauração. Infopédia: [https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/\\$guerra-da-restauracao](https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/$guerra-da-restauracao)
- Portuguese American Journal. (2015). Report: Portuguese lost 20% of its active population to migration – Portugal. Portuguese American Journal. <https://portuguese-american-journal.com/report-portuguese-lost-20-of-active-population-to-migration-portugal/>
- Prémios Eficácia. (2023). Prémios Eficácia: <https://www.premioseficacia.org/historico>
- Rede de Investigação em Azulejo. (2014). Guia de Inventario de Azulejo in Situ. Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa. <https://redeazulejo.letras.ulisboa.pt>
- Ribas, L. (2016). Luísa Ribas: <https://ribas.org>
- Santos, C. (2021). A obra azulejar de Jorge Rey Colaço (1862-1942) em Portugal. Universidade Católica Portuguesa. <https://repositorio.ucp.pt/handle/10400.14/33261>

Silvadesigners. (2016). Coleção D. Silvadesigners: <https://www.silvadesigners.com/colecao-d>

Tuna, C. S. (2020). “Não sei se canto se rezo”: ambivalências culturais e religiosas do fado (1926-1945). Lisboa: Universidade de Lisboa Faculdade de Letras.

UNESCO. (2011). Fado is an urban popular song of Portugal. UNESCO Intangible Heritage: <https://ich.unesco.org/en/RL/fado-urban-popular-song-of-portugal-00563>

United Nations Population Division. (2023). Countries in the world by population. 12 14, 2023, Worldometers: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country>

Whitmore, G. (2018). Observer picture archive: The Carnation Revolution, 5 May 1974. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/29/the-carnation-revolution-5-may-1974>

Wrench, L . (2015). Looking at Two Patterns Inspired in Coffered Ceilings: Some Examples in the Portuguese Roman Mosaics. Journal of Mosaic Research, (8), 167-183. DOI: 10.26658/jmr.306320

### Görsel Kaynakçası

**Görsel 1:** São Bento Tren İstasyonu (2019). Porto.pt. <https://www.porto.pt/en/news/visit-the-most-charming-sao-bento-train-station-in-porto-city-centre> (24.10.2023).

**Görsel 2:** Stuart Carvalhais tarafından tasarlanmış bir fado posterini (n.d.). Ephemera Biblioteca a Arquivo de Jose Pacheco Pereira. <http://officialjpp.com/capas-de-partituras-de-stuart-de-carvalhais.html> (10.10.2022).

**Görsel 3:** ‘Silahlı Güçler Birliği Hareketi’ afişi. (1975) . João Abel Manta <https://permalinkbnd.bnportugal.gov.pt/idurl/1/20023> (10.10.2023).

**Görsel 4:** Stanislas Petrovitch'in saati, Vitor da Silva (1951). Imprensa Nacional <https://impresanacional.pt/edicoes/vitor-da-silva-n-o-15> (07.11.2023).

**Görsel 5:** Almanaque dergisi kapakları, Sebastião Rodrigues (1960) DXD: Ruben Ferreira Duarte <https://dxd.pt/portugal-pe-lo-lapis-de-sebastiao-rodrigues/>

**Görsel 6:** Sardalya konserveleri (2023). A Vida Portuguesa. <https://www.avidaportuguesa.com/en/store/gourmet/fish-preserves> (07.11.2023).

**Görsel 7:** Vigno Şarap Etiketleri (2023). VincoStudio. <https://packagingoftheworld.com/2023/10/vigno-by-freire-lobo.html> (04.10.2023).

**Görsel 8:** Portekizli tasarımcılar antolojisi ‘Coleção D’ kitap kapakları, Silvadesigners (2016). Silvadesigners. <https://www.silvadesigners.com/colecao-d> (07.11.2023).

**Görsel 9:** ‘Show Us Your Type’ posterleri (2011). André Sousa. <https://www.behance.net/gallery/2357080/NEUE-Show-Us-Your-Type-Posters> (29.12.2022).

**Görsel 10:** Porto görsel kimlik tasarımı, Eduardo Aires (2014). Studio Eduardo Aires <https://eduardoaires.com/studio/portfolio/porto-city-identity/> (07.11.2023).